



IVAN CANKAR, FOTOGRAFIJA IZ L. 1896.

OB 50 LETNICI ROJSTVA IVANA CANKARJA.

Govor. — Izidor Cankar.

Dne 10. maja je bilo petdeset let, kar se je rodil Ivan Cankar, in ko se je Društvo slovenskih književnikov odločilo, da nas povabi na ta spominski večer, ni storilo tega zato, kakor da se mu toži po narodnih slovesnostih, katerih neiskrenost in notranjo praznoto je Ivan Cankar tako pristrčno zaničeval, marveč ker ve, da je letnica 1876, ki nam je pesnika dala, v našem narodnem življenju pomembna, da je razvodje, ki deli dva duševna svetova, in da ne smemo brez razmisleka mimo takih peripetij v svoji usodi.

Je neko razdobje letnica 1876, če primerjamo oba človeška rodova pred njo in za njo, če vzoredimo slovensko kulturno stanje starejše generacije in pa stanje onih tridesetih let, v katerih je živel Ivan Cankar in v katerih je bil svoje glavno delo tudi že dovršil. Rod pred Ivanom Cankarjem je bil še nekaj let skupaj s Prešernom, čigar mogočna senca nikakor ni bila tej generaciji izginila z obzorja, kakor smo navajeni misliti; zakaj v isti človeški dobi, ki se pričinja pred Prešernovo smrtjo in končuje ob Cankarjevem rojstvu, je Prešernova setev že

krepko kalila v Levstikovem in Stritarjevem književnem delu, s čimer je naša zemlja pokazala, da se je zelo hitro organski spojila s Prešernovo miselnostjo, tako hitro, da si je naglejše asimilacijo fundamentalno nove kulturne vsebine, kar so Prešernove poezije za nas bile, v zgodovini težko predstavljati, ker bi se upirala zakonu organskega duševnega razvoja v narodu. Ta generacija je torej imela dovolj slovstvenega brašna za zdravo lastno življenje, imela je pa v Prešernovi knjižici tudi dokument, s katerim se je mogla v zboru drugih narodov opravičiti, ko je terjala žarek solnca in dihljaj svobodnega zraka za svojo malo zemljo. Politično označuje to generacijo veselo revolucionarno vrvenje leta 1848., ko se je po dolgih, dolgih stoletjih med nami prvič zopet zabliskala tista preprosta in vendar nam tako daljna misel, da moremo tudi sami odločevati o svoji usodi; označuje jo upanje v federalistično preureditev monarhije in v narodno svobodo, ki živi v tem rodu kljub absolutističnim reakcijam; označuje jo ljudsko gibanje taborov, v katerih so se prvič izza kmetijskih puntov razvalovile slovenske mase, in pa vnema, s katero se obravnavajo tudi državno-pravno narodna vprašanja, kakor priča najjasnejše ljubljanski južnoslovanski program iz l. 1870. Politično je bila ta doba nabrekla od dobrih sokov. Pa tudi nje npravno ozračje ni bilo slabo. Javni delavci niso bili brez ambicije, a so bili na splošno čistih rok, medsebojna tekma se je vršila dostojno in v stilu, ki je za naše pojme zelo krotak, idealno stremljenje je bilo v časteh; ljudske plasti so živele v stari veri in strahu božjem pod strogim režimom župnikovim, z modernimi idejami oplojena maloštevilna inteligenca se posvečenih tradicij ni rada dotikala, da ne pohodi žita, ko bi pulila ljuljko — iz težke npravne stiske naših dni se nam vidi ta doba kakor idila.

Drugačno obličje ima naslednja generacija, rod po letu 1876. Formalno in idejno zaostaja naša književnost v tej dobi kljub mladostnim uspehom Gregorčičevim in Aškerčevim daleč pod vrhunci, ki jih je označil Prešeren, in v mednarodno umetnostno življenje bi mogli le malo kaj prinesiti s popolnoma mirno dušo; kmalu se je bila vgnezdila v naši knjigi prazna retorika in pusta formalistika, ki ji v tradiciji ni bilo najti leka. Narodno-politično je bil to majhen čas. Slovenci smo se bili privadili tuji nadvladi v dualistični državi, prilagodili se historičnim, protinarodnim mejam nekdanjih kronovin, tako da je Slovenija bledela kot pojem in beseda; primeri, ko se resno pretresa bodoča politična usoda celokupnega slovenskega rodu, so postali v tej dobi redki in vse te poskuse označuje pomanjkanje vere, pomanjkanje moči, iz prepričanja porojene. Politično je bil to nesrečen čas, v katerem smo doživeli in kot

*omalovaljaje
Gregorčičev in
Aškerčev. Prvi je
segel v dušo
naroda, drugi
doslej noben
pesnik. Cankar
jeva Evoli, ki naj
se obrije pred
Greg. poezijami.*